

وظایف دولت ها در عرصهٔ تکنولوژی های دیجیتال

از دولت انحصار طلب تا دولت رگولاتور

دکتر رؤیا معتمدنژاد^۱

چکیده

به نظر می رسد دولت رگولاتور یا همان دولت تنظیم گر، بهتر بتواند از عهدهٔ فضای دیجیتال که بنا به تعریف جهانی، بدون مرز و چندین و چند بازیگر بوده و چالش های نوظهور آن بر آید. مجهز به ابزار به روز، با بکار بستن توأمان حقوق سخت و حقوق نرم، هر یک متخصص در حوزهٔ خاص، واقع شده در دل دولت و با این وجود مستقل از آن، رگولاتورها هر روزه به صورت مستمر با مسائل و موضوعات جدید و ناشناخته دست و پنجه نرم کرده، فضای دیجیتال را صیقل بخشیده تعادل و همزیستی لازم میان حقوق و منافع متضاد ایجاد، نظم و آرامش را در آن برقرار می سازند. البته منظور نه هر دولت رگولاتور بلکه دولت رگولاتوری مورد توجه است که همزمان با فراخواندن شرکت های خصوصی به مشارکت، منافع مردم را عملاً در اولویت قرار می دهد.

واژگان کلیدی: تکنولوژی دیجیتال، فضای دیجیتال، دولت رگولاتور، رگولاتور مستقل،

بخش خصوصی و رگولاتور، شورای اروپا، شهروند دیجیتال، خدمت عمومی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^۱ دانشیار دانشکدهٔ حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی

مقدمه

نزدیک به بیش از ۴۰ سال است تکنولوژی های نوین اطلاعات و ارتباطات که به تکنولوژی دیجیتال نیز معروف هستند،^۲ انقلاب بی سابقه ای در تاریخ بشریت به همراه آورده اند.^۳ از دیجیتال تمام فعالیت های بشری را تحت تأثیر قرار داده، همه چیز را زیر و رو کرده است. از اقتصاد گرفته تا تجارت، سیاست، فرهنگ، حمل و نقل، توریسم، آموزش، محیط زیست، حقوق بشر تا حتی طرز فکر کردنمان را.

گفته می شود که تا کنون حداقل چند مرحله را پشت سر گذاشته است.^۴ مرحله اول آغازین به سال های ۱۹۸۰ میلادی بر می گردد، مرحله دوم از این تحول در پی ظهور شبکه های اجتماعی، سماتفون ها، اپلیکیشن ها و پلاتفورم ها شکل گرفته، در حالی که با فزونی گرفتن حجم داده ها که از آن به عنوان پدیده انفجار داده ها یاد می شود و همچنین با ظهور اینترنت اشیا، مرحله سوم از این انقلاب آغاز شده است. در آینده نه چندان دور جهان در انتظار فصل چهارمی از این انقلاب است^۵ معروف به انقلاب ژنتیسیل.^۶

تکنولوژی های جدید، فرصت های بی شماری برای پیشرفت و اعتلای بشریت به دنبال آورده اند، نوآوری هایی که قادرند کیفیت زندگی انسان ها را به صورت قابل ملاحظه ای بهبود بخشیده و موجبات تحقق از جمله اهداف برنامه توسعه پایدار را فراهم آوردند.

اما مگر غیر از این است، هر بار که تکنولوژی پیشرفتی داشته و همزمان امیدواری ها را تقویت کرده، ترس و نگرانی و وحشت را نیز موجب شده است.

در اوایل قرن نوزدهم، عصر رونق مطبوعات هنگامی که تضاد یاد شده به وضوح احساس می شد، نویسندۀ معروف فرانسوی شاتوبریان،^۷ مطبوعات را به رعد و برق جامعه تشبیه می کرد.

۲ - فرانسوی ها واژه های دیجیتال یا هم نومریک (Numerique) را به کار می برند.

3 - Morin- Desailly (C, Senat, France Rapport D'information N607 (2017-2018), "Prendre en Main Notre Destin Numerique : L'urgence. De La Formation"

۴ - مرحله اول ۱۹۹۸-۲۰۰۶ وب 1.0، (وب «اسناد و مدارک»؛ مرحله دوم ۲۰۱۴-۲۰۰۴ وب 2.0 (وب «اجتماعی»؛

مرحله سوم ۲۰۳۰-۲۰۱۴ وب 3.0 (وب «داده ها و اشیا»؛ مرحله چهارم وب 4.0، ۲۰۳۰ به بعد (اینترنت ژنوم انسانی)

۵ - تلفیقی از هوش مصنوعی، اینترنت، ژنوم انسانی.

6- Revolution Geneticiel (internet de L'adn , Web du Genome), Ertzcheid (O) , (Affordance. Typepad. com) .

7 - Chateaubriand.

این چنین درباره آن می نوشت: «آیا می توانید ادعا کنید مطبوعات وجود ندارد؟ هر چه بیشتر آن را محدود کنید، انفجار مهیب تر خواهد شد... باید طرز استفاده از آن را فرا گرفته، همزمان که زهر آن را می گیرید».^۸

دو قرن دیرتر در مورد تکنولوژی های دیجیتال نیز همین طور است. بدون شک موجبات پیشرفت اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و غیره... را فراهم می آورند اما دارای معایب و مضراتی نیز بوده تا جایی که می توانند حتی خطر آفرین باشند.

البته تفاوتی که در مقایسه با مطبوعات وجود دارد، ابعاد و گستردگی موضوع است. در حالی که به طور کلی رسانه های سنتی بعد داخلی داشته قاعدتاً به یک کشور محدود می شدند، صحبت امروز از دیجیتالی شدن جهان،^۹ حیات و یا زندگی دیجیتالی افراد،^{۱۰} شهروندی سایبری،^{۱۱} دموکراسی دیجیتال، سرنوشت دیجیتالی^{۱۲} و غیره... است. جهان دیجیتال شده ای که نه تعداد دست اندرکاران محدود و انگشت شمار، بلکه بازیگران متعدد و متنوع در آن ایفا نقش کرده، با وجود ظاهری بی در و پیکر به تدریج مرحله به مرحله تابع نظم و چارچوب شده است.

دنیای دموکراتیک مرقی و روشن، همواره از تکنولوژی های نوظهور در راستای بهبود وضعیت و شرایط انسان ها استقبال کرده در عین حالی که توجه لازم و به موقع به خرج می دهد تا عوارض و آثار گاه مخرب را شناسایی و با آنها مبارزه کند، این امر آخر را به گونه ای پیش می برد که فرصت ها برای نوآوری را از دست ندهد.^{۱۳}

در نتیجه، رسیدن به آن نقطه مطلوب ایجاد تعادل میان این دو هدف متناقض گاه پیچیده و دشوار است.

8 - Chateaubriand, Memoires d'outre-Tombe, Legrand, Troussel et Pomey, T.5, p. 197, cit par Sauve (J-M), "La Liberte D'expression A L'age d'internet", Colloque, 28 Avril 2017, Organise par le Conseil de L'europe, chypre.

9 - Oberdorff (H.), "L'espace Numerique et la Protection des Donnees Personnelles au Regard des Droits Fondamentaux", Rdp, 01, 01, 2016, La Numerisation du Monde.

1 - ibid, Leur Vie en Ligne (individus).

1 - ibid, Cybercitoyennete. 1

1 - destin Numerique. 2

۱۳ - معتمدنژاد رؤیا، (تهران ۱۳۹۵)، «حقوق جهانی ارتباطات، از حقوق رسانه های سنتی تا حقوق تکنولوژی های نوین اطلاعات و ارتباطات»، انتشارات دفتر مطالعات و توسعه رسانه ها، ص ۱۱۰.

برای اداره امور در حوزه دیجیتال بیشتر از هر وقت نیاز به همکاری های متعدد و چند جانبه هست. از این طریق بهتر می توان موضوعات و مسائل با ابعاد جدید و عدیده مطرح در فضای دیجیتال را پاسخگو بود. به همین سبب است که از همان آغاز مفهوم حکمرانی یا راهبری اینترنت مطرح شد.^{۱۴}

در این میان شرکت های بخش خصوصی نیز نقش مهم در عرصه دیجیتال ایفا کرده، گرچه لازم دیده شده چارچوب و مسئولیت هایی را شامل فعالیتشان کرد. با این وجود عمده وظایف و مسئولیت ها در این عرصه به عهده دولت ها است. در این مقاله مشخصاً بر نقش دولت ها در راستای تقویت فرصت ها از یک سو و مقابله با تهدیدها از سوی دیگر تأکید خواهد شد.

اما باید دید منظور کدام دولت است، دولت انحصارطلب یا دولت رگولاتور؟ آن چه مشخص است این است که دیجیتال پتانسیل های بی شمار و غیرقابل تصور داشته و در مقابل استفاده نادرست از آن آثار منفی و مخرب دارد. تنها یک عزم قوی نیاز هست تا از یک سو فرصت ها و امیدها محقق و از سوی دیگر ترس ها و نگرانی ها برطرف شوند. عزمی از جنس مردم محور. تحقیق حاضر دارای دو بخش است:

ابتدا به اهمیت همکاری های چند جانبه در عرصه دیجیتال پرداخته خواهد شد. وظایف دولت در این زمینه موضوع بخش دوم است. اما در بخش مربوط به نتیجه گیری، ضرورت دیده شد اشاره ای نیز به مورد دولت چین بشود.

۱۴- رجوع شود به اجلاس جهانی سران در مورد جامعه اطلاعاتی که موضوع راهبری و یا حکمرانی اینترنت طی اولین مرحله آن در ژنو ۲۰۰۳ مطرح شد و سپس طی مرحله دوم ۲۰۰۵ در تونس، به صورت گسترده تر به آن پرداخته شد.

بخش اول:

اهمیت همکاری های چند جانبه در عرصه دیجیتال

با ظهور تکنولوژی های دیجیتال و به دنبال آن شکل گیری جامعه اطلاعاتی، بیش از پیش ضرورت همکاری های چند جانبه احساس^۵، نیاز دیده شد در فضاهای منطقه ای بین المللی موضوعات و مسائل جدید و ناشناخته با ابعاد جهانی و فرا مرزی مطرح مورد بحث و گفتگو و مذاکره قرار بگیرند.

در چنین محافلی با حضور نمایندگان دولت ها، بخش خصوصی، جامعه مدنی، متخصصان تکنولوژی، دانشگامیان و غیره... بود که در مورد اصول مهم حاکم بر فضای دیجیتال، تفاهمی در سطح جهانی به وجود آمد.

عبارت و مفهوم «راهبری یا حکمرانی اینترنت»^۶ نیز در راستای چنین منطقی مورد استفاده قرار گرفت.

۱- راهبری اینترنت

مفهوم راهبری اینترنت اولین بار در اجلاس جهانی سران در مورد جامعه اطلاعاتی که به ترتیب طی دو مرحله در سال های ۲۰۰۳ و ۲۰۰۵ در ژنو و تونس برگزار شد مطرح گردید.^۷

برای جامعه بین المللی واضح بود که هیچ نهادی نمی تواند از پس چالش های تازه پدید به تنهایی بر آید. در نتیجه از همان ابتدا قرار بر این شد اداره اینترنت به عنوان یک «منبع عمومی جهانی» با ارزش خدمت عمومی، به صورت چند جانبه، شفاف، دموکراتیک با مشارکت تمام و کمال دولت ها و دیگر دست اندرکاران صورت پذیرد. طی گردهمایی یاد شده^۸ با حضور دولت ها، بخش خصوصی، جامعه مدنی و سازمان های منطقه ای بین المللی مفهوم راهبری اینترنت، به ترتیب زیر تعریف شد: تدارک و اعمال مجموعه اصول، هنجارها، قواعد، تصمیم

۱۵ - اجلاس جهانی سران در مورد جامعه اطلاعاتی، مرحله اول ژنو ۲۰۰۳، اعلامیه اصول که طی آن تأکید شده شکل گیری جامعه اطلاعات همه شمول نیاز به همبستگی ها و همکاری های از نوع جدید دارد (بند ۱۷)

1 - Gouvernance de L'interne6

۱۷ - رجوع شود به متن اعلامیه اصول ژنو ۲۰۰۳ و به خصوص به متن دستور کار تونس برای جامعه اطلاعاتی ۲۰۰۵.

۱۸ - معتمدنژاد کاظم، (۱۳۸۸)، اجلاس جهانی سران درباره جامعه اطلاعاتی: ژنو ۲۰۰۳ - تونس ۲۰۰۵، جلد یکم، تهران، مرکز پژوهش های ارتباطات.

گیری ها و اتخاذ برنامه های مشترک، در راستای رقم بخشیدن به تحول اینترنت، توسط دولت ها، بخش خصوصی و جامعه مدنی، هر یک با توجه به نقشی که ایفا می کند.

راهبری اینترنت مبتنی بر تعامل میان دست اندرکاران متعدد و متنوع، انسان محور بوده، اولویت آن باید تحقق و ارتقا حقوق و آزادی های بنیادی افراد در فضای سایبر باشد.^{۱۹}

۲- فضاهای گفتگو

با پیشرفت تدریجی تکنولوژی نه تنها بر تعداد چنین فضاهای گفتگو و تبادل تجربیات افزوده شد، بلکه ارگان های تخصصی ویژه نیز از جمله در چارچوب سازمان های منطقه ای بین المللی تأسیس شدند. هدف از همکاری ها تقویت توان و فرصت ها جهت استفاده بهینه از تکنولوژی، رسیدن به توافق در مورد ارزش های حاکم در فضای دیجیتال، چاره جویی در زمینه چالش های نوظهور و غیره است.

نقطه آغازین گفتگوهای چند جانبه را می توان اجلاس جهانی سران دولت ها در مورد جامعه اطلاعاتی که طی دو مرحله به ترتیب در سال های ۲۰۰۳ و ۲۰۰۵ در ژنو و سپس در تونس برگزار شد، دانست. اجلاسی که از آن زمان تا کنون هر ساله تشکیل جلسه داده و علاوه بر بیلابلی که از تعهدات گذشته ارائه می دهد موضوعات روز را نیز مورد بررسی قرار می دهد.^{۲۰}

از جمله دیگر گردهمایی های متعدد می توان به محافل زیر که به صورت مستمر برپا گشته و بیشتر محل تبادل نظر به شمار می روند، اشاره کرد: «فروم برای راهبری اینترنت»^{۲۱} که تأسیس آن به اجلاس جهانی بر می گردد^{۲۲} و از زیر مجموعه های سازمان ملل به شمار می رود و هر ساله از سال ۲۰۰۶ تا کنون کشوری میزبان آن می گردد، همچنین «یورودینگ» به عنوان فضایی اروپایی با هدف گفتگو در مورد راهبری اینترنت^{۲۳} و غیره...

۱۹ - توصیه نامه کمیته وزرا شورای اروپا به دولت های عضو در مورد اقدامات جهت ارتقا ارزش خدمت عمومی اینترنت مصوب ۲۰۰۷.

۲۰- گردهمایی این اجلاس طی سال ۲۰۱۸ در ژنو برگزار شد.

1 - www.intgovforum. Org

۲۲ - فروم به ترتیب زیر تشکیل جلسه داده است: آتن ۲۰۰۶، برزیل ۲۰۰۷، هندوستان ۲۰۰۸، مصر ۲۰۰۹، لیتوانی ۲۰۱۰، کینیا ۲۰۱۱، آذربایجان ۲۰۱۲، اندونزی ۲۰۱۳، ترکیه ۲۰۱۴، برزیل ۲۰۱۵، مکزیک ۲۰۱۶، سوئیس ۲۰۱۷، فرانسه ۲۰۱۸، آلمان ۲۰۱۹.

۲۳ - Eurodig , European Dialogue on internet Governance (www.eurodig .org).

در سطح منطقه ای می توان از نقش کمیسیون های وابسته به سازمان ملل هماهنگ کننده زیر در عرصه سیاستگذاری ها لازم برای تکنولوژی ها نام برد: کمیسیون اقتصادی برای افریقا در سطح منطقه افریقا،^{۲۴} کمیسیون اقتصادی و اجتماعی برای آسیا و منطقه Pacifique،^{۲۵} کمیسیون اقتصادی و اجتماعی برای آسیای غربی،^{۲۶} کمیسیون اقتصادی برای امریکای لاتین و منطقه کارایب،^{۲۷} کمیسیون اقتصادی برای اروپا.^{۲۸}

تعدادی از نهادهای سازمان ملل نقش مهم در کمک به پیشبرد همکاری، هماهنگی، سیاست گذاری و چارچوب گذاری ها برای جامعه دیجیتال ایفا می کنند. به طور نمونه می توان از اتحادیه ارتباطات دور،^{۲۹} یونسکو،^{۳۰} کنفرانس سازمان ملل در عرصه تجارت و توسعه،^{۳۱} کمیسیون علوم و تکنیک در خدمت توسعه،^{۳۲} کمیسیون پهنای باند در خدمت توسعه پایدار،^{۳۳} گروه بلند مرتبه در عرصه همکاری دیجیتال^{۳۴} و غیره... نام برد.

در کنار نهادهای یاد شده که اکثر اساساً ایده آل تحقق اهداف توسعه پایدار ۲۰۳۰ را از طریق تکنولوژی های نوین دارند، دو سازمان منطقه ای اروپایی، شورای اروپا و اتحادیه اروپا نیز طی سال های اخیر بسیار فعال بوده موفق شده اند با همکاری دولت های عضو، سیاست گذاری و چارچوب گذاری های مناسب برای فضای دیجیتال انجام دهند.

گرچه اروپا بیشتر دغدغه شهروندانش و حاکمیت دیجیتالی خودش را داشته در پی این است که بتواند در مقابل غول های دیجیتال آمریکایی قد علم کند و در نتیجه کمتر نگران سرنوشت کشورهای ضعیف و یا در حال توسعه است، اما غیر مستقیم نقش مهم در این عرصه ایفا کرده در امر تدارک استراتژی برای دیجیتال، چارچوب گذاری برای آن، حمایت از حقوق و آزادی های

2 - CEA. 4

2 - CESAP. 5

2 - CESAO. 6

2 - CEPALC. 7

2 - CEE. 8

2 - ITU. 9

3 - Unesco. 0

3 - Cnuced. 1

3 - Commission de la Science et de la Technique Au Service du Developpement.

3 - Commission "Le Large Bande au Service du Developpement Durable".

3 - Groupe de Haut Niveau Sur la Cooperation Numerique .

افراد در فضای دیجیتال،^{۳۵} چارچوب گذاری در مقابل یکه تازی های دولت ها در فضای یاد شده، چارچوب گذاری در مقابل قدرت گرفتن شرکت های خصوصی و غیره... پیشقدم بوده تا جایی که می توان حتی گفت الگوگذاری کرده است. با الهام از تجربه اروپایی ها، سایر کشورها می توانند بستر را برای تقویت پتانسیل های دیجیتال و تحقق اهداف ۲۰۳۰ از یک سو و مبارزه با سو استفاده های احتمالی از دیجیتال از سوی دیگر، فراهم آورند.

جلسات و گردهمایی های «شبکه گونه» رگولاتورهای دخیل در امر دیجیتال در سطوح منطقه ای و بین المللی نیز فرصتی برای تبادل نظر، مذاکره، به اشتراک گذاشتن تجربیات، مطرح ساختن مسائل و دغدغه ها را فراهم می آورد.

در همین راستا رگولاتورهای ارتباطات الکترونیک، سالیانه در اتحادیه ارتباطات دور I TU گرد هم می آیند، همچنین می توان از جلسات مشترک میان رگولاتورهای رادیو تلویزیون در سطح اروپا،^{۳۶} مدیترانه،^{۳۷} کشورهای فرانسه زبان^{۳۸} و غیره نام برد، همین طور جلسات مشترک رگولاتورها در حوزه حمایت از داده های شخصی که یا در سطح اروپا یا در سطح جهانی^{۴۱} به گفتگو و سیاست گذاری های لازم می پردازند.

برنامه همکاری سازمان های منطقه ای بین المللی^{۴۲} با کشورها به ویژه کشورهای در حال توسعه یا کشورهایی که مسیرگذار به دموکراسی را طی می کنند، در راستای تقویت جامعه اطلاعاتی از دیگر ابعاد همکاری ها به شمار می روند.^{۴۳}

۳۵ - از جمله در عرصه حمایت از داده های شخصی (به دنبال تصویب آیین نامه ۲۰۱۶ توسط اتحادیه اروپا که جایگزین دستورالعمل مصوب سال ۱۹۹۵ شد) یا به طور کلی تر با تأکید بر حقوق بشر کاربران در فضای دیجیتال (راهنمای حقوق بشر کاربران اینترنتی مصوب ۲۰۱۴ کمیته وزرا شورای اروپا) و یا ...

3 - Global Symposium For Regulators (GSR).

3 - European Regulators Group For Audiovisual Media Services (ERGA).

3 - Reseau des instances de Regulation Mediterraneennes (RIRM).

3 - Reseau Francophone des Regulateurs (REFRAM).

4 - Groupe de Travail Article 29 (G29).

4 - Conference Internationale des Commissaires A La Protection des Donnees.

۴۲ - می توان از جمله به برنامه های یونسکو و یا شورای اروپا در این حوزه اشاره کرد.

۴۳ - رجوع شود به «برنامه های همکاری در عرصه رسانه ها و اینترنت» معرفی پروژه های شورای اروپا در این عرصه (از جمله با ارمنستان، آذربایجان، گرجستان، اوکراین، مولدوا، بلاروس، ترکیه و غیره). (www.coe.int)

اما گونه دیگری از همکاری، دعوت به عمل آوردن از شرکت های بخش خصوصی جهت گفتگو است. سازمان های منطقه ای بین المللی سعی بر این داشته اند تا این بازیگران جدید را بر سر میز مذاکره آورده، از این طریق این ها را با حقوق و مسئولیت هایشان بیشتر آشنا کرده و از طرف دیگر در راستای مبارزه با پدیده هایی نظیر جرایم سایبری، تروریسم، بیان های تنفر آمیز و غیره همکاری شان را خواستار شوند.^{۴۴}

بخش دوم:

وظایف مثبت دولت ها در عرصه دیجیتال

در این بخش به نقش دولت ها در فضای دیجیتال پرداخته می شود. در این باره، تضاد قابل توجهی به چشم می خورد. از یک طرف صحبت از این می شود که دولت ها دیگر آن اقتدار لازم برای رویارویی با موضوعات و چالش های جدید مربوط به دیجیتال را نداشته، اما به طور همزمان بر وظایف و مسئولیت دولت ها در این حوزه، بیش از پیش تأکید می شود.^{۴۵}

تضاد دیگر قابل توجه مربوط به نقش دولت هاست، دولت ها که باید تمام هم و تلاش شان را به کار بگیرند تا دیجیتال را در خدمت منافع و حقوق شهروندان قرار دهند، گاه به موجب گزارش های منطقه ای بین المللی^{۴۶} بیشترین سو استفاده را در این عرصه مرتکب می شوند.^{۴۷}

۱- نیاز دولت ها به همکاری های چند جانبه

با ورود به مرحله سوم از انقلاب دیجیتال معروف به عصر انفجار داده ها، ظهور شبکه های اجتماعی و پدیده اینترنت اشیا، جهان با چالش های جدید مواجه شده است. طی رأی دلفی علیه کشور استونی صادره در ۱۶ ژوئن سال ۲۰۱۵،^{۴۸} دیوان اروپایی حقوق بشر این چنین نظر می دهد: «اینترنت ابزار بی سابقه ای برای برخورداری افراد از آزادی بیان محسوب می شود. اما در مقابل مزایای این رسانه با ریسک هایی همراه است. در عرض چند ثانیه به طور بی

4 - Le Conseil de L'europe et L'industrie de L'internet – Travailler Ensemble au Respect des Droits de L'homme et de L'etat de Droit sur internet (Reunion 2016-11- 29).

۴۵ - رجوع شود به مصوبات کمیته وزرای شورای اروپا در حوزه دیجیتال.

۴۶ - رجوع شود به گزارش های گزارشگر ویژه سازمان ملل یا گزارش های شورای اروپا در این زمینه.

۴۷ - از فیلترینگ اینترنت گرفته تا نظارت بر زندگی دیجیتال شهروندان و غیره .

4 - Delfi as C. Estonie 16 juin82015.

سابقه ای در طول تاریخ، مطالب غیرقانونی، افترا آمیز، نفرت و خشونت آفرین، می توانند پخش شده و گاه زمان طولانی برخط باقی بمانند».

بسیاری از متخصصان برای باورند که اینترنت خاص بوده دارای ویژگی های منحصر به فرد است، نیاز هست چارچوب های گذشته شکل گرفته در عصر رسانه های سنتی مورد بازبینی قرار بگیرند. منظور این نیست که سخت گیری بیشتری در مقایسه با آنها صورت بگیرد، بلکه هدف این است تنظیم گری و راهبری در عرصه دیجیتال با دیدگاه جدید انجام گرفته با ویژگی های تکنولوژی جدید منطبق باشد.

به صورت واضح تر گفته می شود «تنظیم گری دولتی»^{۴۹} به تنهایی جوابگوی مسائل با بعد جهانی در فضای یاد شده نبوده، می بایست اولاً در سطوح منطقه ای بین المللی هماهنگی های لازم به منظور چارچوب گذاری ها انجام پذیرد، ثانیاً شرکت های بخش خصوصی را مسئولیت پذیرتر کرده با وظایفشان آشنا ساخت.^{۵۰} و اتفاقاً اروپا در هر دو مورد موفق عمل کرده است.

اروپایی ها توانسته اند در سطح منطقه ای از طریق همکاری، چارچوب های مناسب استوار بر اصول محکم برای تکنولوژی های دیجیتال در نظر بگیرند.

با پیشبرد اهدافی همچون تقویت حقوق بشر، قانونمداری و دموکراسی در فضای سایر، حمایت از حقوق و منافع شهروندان اروپایی را در اولویت قرار داده و سپس بعد از اطمینان حاصل کردن از این موضوع، مبادرت به ایجاد بازار مشترک دیجیتال کرده اند.^{۵۱}

به موازات به تدریج کوشا بوده اند شرکت های خصوصی فعال در فضای دیجیتال را با مسئولیت هایشان آشنا و عملکرد آن ها را تحت چارچوب قرار دهند.

به بیان دیگر به صورت گروهی با همکاری یکدیگر، اینها سعی بر این داشته اند اهداف حقوق بشری، اقتصادی، استراتژیکی، مقابله با سو استفاده ها و غیره را پیش ببرند.

4 - Regulation par la Puissance Publique.

5 - Sauve (J-M), introduction, (Conférence Chypre, Conseil de L'Europe, 28 Avril 2017, "La Liberté D'expression a L'age D'internet".

۵۱- شورای اروپا که تقویت دموکراسی، قانونمداری و حقوق بشر را در فضای دیجیتال دنبال می کند (رجوع شود به «راهبری اینترنت- استراتژی شورای اروپا ۲۰۱۶-۲۰۱۹») و اتحادیه اروپا که مشخصاً به تقویت باز هم بیشتر حمایت از داده های شخصی شهروندان اروپایی پرداخته است. (این نامه مصوب سال ۲۰۱۶ در عرصه حمایت از داده های شخصی جایگزین دستور العمل سال ۱۹۹۵ شد).

5 - Digital Single Market (HTTP://Ec.Europa.eu) .

شورای اروپا متشکل از ۴۷ دولت عضو، چارچوب های کلی حقوق بشری را در مورد فضای سایر تدارک دیده، گرچه اکثر به غیر از کنوانسیون ها جنبه الزام آور ندارند اما نقش مهم در ایجاد فرهنگ همزیستی در فضای یاد شده ایفا می کنند.

اتحادیه اروپا که در حال حاضر دارای ۲۸ دولت عضو است، بیشتر اهداف اقتصادی داشته، در همین راستا بازار مشترک دیجیتال را در سال ۲۰۱۵ ایجاد کرد. با این وجود سعی دارد اقتصاد دیجیتال را در پرتو قواعد حقوق بشر پیش ببرد.

۲- مسئولیت و وظایف در نهایت متوجه دولت ها است

با وجود مطالبی که در بالا ذکر شد، عمده وظایف در عرصه دیجیتال از جمله تقویت فرصت ها از یک سو مقابله با سو استفاده ها از سوی دیگر به عهده دولت هاست.

در مورد کشورهایی که عضو سازمان منطقه ای خاصی بوده ارزش ها و آرمان های مشترکی را دنبال می کنند،^{۵۳} ژوال این است چارچوب ها، توصیه ها و رهنمودهای مصوب در سطح منطقه ای را در داخل با کمی تفاوت و فاصله به مورد اجرا می گذارند، توصیه هایی که اساساً متوجه دولت هاست.

از جمله با رجوع به مصوبات شورای اروپا، مشاهده می شود بیشترین وظایف و الزامات در درجه اول بر دوش دولت ها گذاشته شده است. دولت ها به عنوان تنظیم گر روابط اجتماعی و جریان اقتصادی و همچنین تضمین کننده حقوق بنیادی افراد و حافظ نظم عمومی،^{۵۴} طبیعتاً عهده دار بیشترین نقش و مسئولیت هستند، حتی در فضای سایبری.

دو مصوبه شورای یاد شده توصیه نامه ۲۰۰۷ در مورد ارزش خدمت عمومی اینترنت و توصیه نامه ۲۰۱۶ در مورد آزادی اینترنت، نمونه بارزی از اسنادی به شمار می روند که اهم وظایف در عرصه اداره فضای سایبر را به دولت ها محول کرده اند. اگر چه جایگاه راهبری اینترنت و در نتیجه لزوم حضور فعال بخش خصوصی از یک طرف، جامعه مدنی و غیره از طرف دیگر در فرایند

۵۳ - ارزش هایی همچون حقوق بشر، دموکراسی، قانونمداری، تکرر، روح جهان بینی، تسامح، آرامش اجتماعی، عدم تبعیض و غیره، که اکثر همسو با ارزش های حقوق بین الملل است. (رجوع شود از جمله به اساسنامه شورای اروپا و همچنین به کنوانسیون اروپایی حقوق بشر مصوب سال ۱۹۵۰ و پیشگفتار آن).

5 - Sauve (J-M), La France Dans La Transformation Numerique : Quelle Protection des Droits Fondamentaux? Colloque Conseil D'etat, Introduction, 2015.

هنجار‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها، هر یک در حیطه نقش خود تأکید شده با این وجود برای دولت‌ها نقش کلیدی در نظر گرفته شده است.

اینترنت به عنوان فضای اجتماعی و عمومی جدید و همچنین دیگر خدماتی که تکنولوژی‌های نوین را مورد استفاده قرار می‌دهند، ارزش خدمت عمومی داشته امروزه ابزار اساسی برای فعالیت‌های روزمره افراد (از جمله ارتباطات، اطلاع‌رسانی، تبادلات تجاری و دانش‌افزایی...) به شمار رفته، موجب ارتقا حقوق و آزادی‌های آنها می‌شوند.^{۵۵}

پُر واضح است که مسئولیت دولت‌ها در این عرصه بسیار خطیر و پررنگ است، نقش و وظایف «خاصی»^{۵۶} که ریز و جزئیات آن به طور گسترده تعریف شده است. اما چنین دیدگاهی به یک باره به وجود نیامده و ریشه دار است. قبل از ظهور تکنولوژی‌های نوین نیز چه در زمینه تأمین خدمات عمومی و چه در عرصه تضمین حقوق شهروندان، دولت‌های اروپایی فرهنگ دیرینه تعهدپذیری را داشته‌اند. فرهنگی که از جمله به دنبال مکانیسم‌های ضمانت اجرایی قوی شکل گرفته‌است.^{۵۷} مهم‌تر از آن بستر ایدئولوژیکی در این منطقه از جهان است که از جمله از مکتب حقوق طبیعی نشأت گرفته، به موجب آن به دولت در خدمت مردم است و نه بر عکس آن.

الف - وظایف به موجب الزامات «خدمت عمومی» و تعهدات حقوق بشری

از ترکیب دو مفهوم خدمت عمومی از یک طرف تعهدات حقوق بشری از طرف دیگر، تکالیف متعدد و متنوع برای دولت‌ها استنتاج شده است.^{۵۸} تکالیفی که به صورت مفصل برای کاربران اینترنتی تبیین شده است.^{۵۹} ارزش خدمت عمومی اینترنت و وظایفی که برای دولت‌ها در

5 - La Valeur de Service Public de L'internet.

5 - "Les Roles et Responsabilités Particuliers des Etats Membres".

۵۷ - از جمله صلاحیت دادگاه‌های اداری داخلی در صورتی که دولتها در ایفا نقش لازم در تأمین خدمات عمومی کوتاهی کرده و یا در عرصه حقوق بشری و قصور در این زمینه که نهایتاً دخالت دادگاه منطقه‌ای را موجب می‌شود.

۵۸ - از جمله رجوع شود به توصیه نامه‌های شورای اروپا در مورد دیجیتال.

۵۹ - توصیه نامه کمیته وزار شورای اروپا به دولت‌های عضو تحت عنوان «راهنمای حقوق بشری برای استفاده‌کنندگان اینترنت» مصوب ۲۰۱۴.

پی می آورد مشترکاً با چند سال فاصله به ترتیب در محافل یونسکو، ۶۰ اجلاس جهانی سران، شورای اروپا مطرح و شناخته شد.

«وظایف خدمت عمومی» از جمله در متن اعلامیه اصول ژنو مصوب طی اولین مرحله اجلاس یاد شده در سال ۲۰۰۳، پیش بینی شد.

مفهوم «آزادی اینترنت» توسط شورای اروپا چند سال بعد در سال ۲۰۱۶ طی توصیه نامه ای به دولت های عضو مطرح گشته، وظایف و مسئولیت دولت ها به صورت باز هم سفت و سخت تر پیش بینی شدند.

با گذر زمان مشاهده به عمل آمد بعضی دولت ها تمایل روز افزون به محدود کردن اینترنت داشته نه تنها در پی تقویت حقوق کاربران نبوده بلکه با ترفندهای گوناگون مبادرت به سانسور و نظارت و غیره می کنند.

مفهوم «آزادی اینترنت» به مثابه برخورداری از حقوق بشر و آزادی های بنیادی و حمایت از آنها در فضای اینترنتی بوده، حقوق و مسئولیت دولت ها در این زمینه خاطر نشان شده است. به موجب مصوبه فوق، نه تنها دولت ها نباید به حقوق بشر و آزادی های بنیادی افراد در اینترنت خدشه وارد بیاورند بلکه ملزم شده اند شرایط را برای شکل دادن به یک «فضای مطلوب برای آزادی اینترنت» فراهم آورند.^{۶۳}

ب- وظایف دولت ها در راستای تحقق اهداف توسعه پایدار ۲۰۳۰

با نگاهی جهانی و با پی گیری رهنمودها، سیاست گذاری ها و قانونگذاری ها در سطوح بین المللی، منطقه ای و داخلی مشاهده می شود به هنگام چارچوب گذاری برای دیجیتال، دموکراسی ها نه تنها ارزش های یاد شده خدمت عمومی و حقوق بشر را بلکه برنامه توسعه پایدار

۶۰ - توصیه نامه ۲۰۰۳ یونسکو در مورد ارتقا و استفاده چندزبانگی و دسترسی جهان شمول به فضای سایبر.

۶۱ - اعلامیه اصول ۲۰۰۳ ژنو و برنامه عمل تونس ۲۰۰۵ (اجلاس جهانی سران).

6 - Recommandation Sur la Liberté d'internet (internet Freedom), 2016.

6 - Les Etats Devraient Créer Un Environnement Favorable A La Liberté D'internet ("States Should Create an Enabling Environment For Internet Freedom").

با چشم انداز ۲۰۳۰، دارای ۱۷ هدف^{۶۴} و ۱۶۹ ریز هدف آن را نیز مورد نظر قرار داده در راستای تحقق آن ها تلاش می کنند.

و اما به راستی کدام نهاد بهتر از دولت این مشروعیت و در نتیجه وظیفه را دارد تکنولوژی های نوین اطلاعات و ارتباطات را در خدمت منافع عمومی قرار داده موجبات ارتقا شرایط زندگی شهروندان را فراهم آورد؟^{۶۵}

پ - از وظایف خدمت عمومی تا وظایف حقوق بشری تا اهداف توسعه پایدار

کافی است دولت ها بعد و ویژگی خدمت عمومی تکنولوژی های دیجیتال را مورد نظر قرار داده بر ضرورت تأمین هر چه بیشتر و بهتر نیازهای شهروندان در این حوزه همت بگذارند. بدون شک در این راستا باید به وظایف حقوق بشری خود اشراف و به آن عمل کنند. تنها در این صورت است که موفق خواهند شد تکنولوژی های یاد شده را در خدمت تحقق اهداف توسعه پایدار در آورند. تجربه قانونگذاری فرانسوی ها در این زمینه، مؤید این ادعا است.^{۶۶}

تن دادن به وظایف خدمت عمومی، موجبات تقویت حقوق بشر شهروندان را فراهم، اهداف یاد شده را نیز به سرانجام می رساند.

۳- دولت ها ملزم به ایجاد شرایط مطلوب

در راستای بهره گرفتن هر چه بهتر از تکنولوژی های نوین اطلاعات و ارتباطات جهت توسعه اقتصاد، تولید، کارآفرینی، پیشرفت اجتماعی و غیره و در نتیجه بهبود کیفیت زندگی شهروندان، باید شرایط و فضای مطلوب را در این خصوص ایجاد کرد.

۶۴ - از جمله اهداف یاد شده : ریشه کنی فقر، ریشه کنی گرسنگی، تأمین بهداشت، آموزش، تحقق تساوی زن و مرد و مستقل کردن زنان، دسترسی همگان به منابع آب، دسترسی همگان به انرژی، ارتقا اقتصاد، کارآفرینی، ایجاد زیر ساخت ها، تقویت صنعت و تشویق نوآوری، کاهش نابرابری ها، توسعه شهرهای پایدار، امن و باز، اقدام جهت مبارزه با تغییرات اقلیمی، حفظ و احیای اکوسیستم های زمینی، ارتقا جوامع صلح آمیز و هم شمول، تضمین دسترسی همگان به قوه قضا و عدالت، ایجاد نهادهای مؤثر، مسئول و باز به روی همگان، تقویت همکاری های جهانی برای توسعه پایدار.

۶۵ - معتمدنژاد رؤیا، (تهران ۱۳۹۵)، «حقوق جهانی ارتباطات و دغدغه بشری»، مجموعه مقالات نخستین همایش سراسری حقوق ارتباطات و رسانه ها در ایران، دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.

۶۶ - معتمدنژاد رؤیا، (تهران ۱۳۹۶)، «قانونگذاری در عرصه دیجیتال و برنامه توسعه پایدار (با تأکید بر «جمهوری دیجیتال»)، فصلنامه ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات.

تکنولوژی های یاد شده تنها هنگامی می توانند به صورت «کاتالیزور قوی توسعه»^{۶۷} عمل کنند که فضای مناسب در این زمینه تدارک دیده شده باشد.^{۶۸}

در سطوح داخلی وظیفه و مسئولیت در این زمینه به عهده دولت هاست. با سیاست گذاری ها و قانونگذاری های مناسب می توان به اهداف از جمله اقتصادی اجتماعی مورد نظر دست پیدا کرد. قبلاً به تجربه قانونگذاری در سطح اتحادیه اروپا و همچنین در سطح کشور فرانسه اشاره شده است.^{۶۹} دولت های اروپایی ها ریشه ای عمل کرده، تقویت حقوق شهروندان در فضای دیجیتال از جمله حق بر حمایت از داده های شخصی آنها را به عنوان سنگ بنا و پیش در آمد بر توسعه اقتصادی در نظر گرفته اند.

و اما دقیقاً تجربه اروپا و به ویژه وظایف بی شمار و متعدد که تحت مفهوم «وظایف مثبت» برگردن دولت های اروپایی از جمله در عرصه دیجیتال محول شده است، توجه مؤلف مقاله حاضر را جلب و تشویق به انجام تحقیق پیشرفته تر در این زمینه کرد. به طور نمونه تقریباً اکثر مصوبات شورای اروپا در حوزه یاد شده بر وظایف دولت ها تأکید کرده اند.

توصیه نامه یاد شده مربوط به «آزادی اینترنت» م صوب ۲۰۱۶ از همان ابتدا بر وظایف منفی و وظایف مثبت دولت ها در فضای اینترنت اصرار کرده، نه تنها نباید به حقوق و آزادی های بنیادی در این فضا خدشه وارد بیاورند بلکه باید آن ها را مورد احترام قرار داده، از آنها حمایت و حتی آنها را ارتقا دهند.

برای دولت ها وظیفه ایجاد «فضای مناسب» برای آزادی اینترنت در نظر گرفته شده که از جمله شامل این است اطمینان حاصل کنند «شرایط حقوقی، اقتصادی و سیاسی ضروری»^{۷۰} برای تحقق آزادی یاد شده و برای تقویت آن فراهم باشد.

6 - Déclaration de Principes, Genève 2003, "Les Tics Sont Un Puissant Catalyseur de la Croissance".

6 - Declaration Precitee, "Cre8r un Environnement Propice".

۶۹ - معتمدنژاد رؤیا، (۱۳۹۰) «نقش سازمان های منطقه ای و بین المللی در پیشبرد جهانی حقوق ارتباطات: بررسی تجربیات شورای اروپا»، مجله حقوق و سیاست، تهران.

7 - "Les Conditions Juridique9 Economiques et Politiques...".

تحت تأثیر بقایای دُکترین دولت رفاه و همین طور تأثیر پذیری از رویه غنی دیوان اروپایی حقوق بشر، دولت های عضو شورای اروپا و اتحادیه اروپا، توامان از یک سو اهداف حقوق بشری و از سوی دیگر اهداف اقتصادی را پیش می برند.

۴-وظایف در عرصه دیجیتال متوجه «دولت رگولاتور»

در عصر جهانی شدن که بر ارزش های متنوعی نظیر برتری مکانیسم های بازار، محاسن آزادی رقابت، حقوق بشر، دموکراسی و غیره... تأکید می شود، نقش دولت ها متحول و باز تعریف شده، دولت رفاه جای خود را به دولت رگولاتور^{۷۱} داده، دولت دیگر به مانند گذشته اهرم اقتصاد و قیم جامعه نبوده، آن نقش محوری خود را از دست داده است.^{۷۲}

الف - دولت رگولاتور

امروزه به خصوص در عرصه اقتصادی، نقش جدید برای دولت ها در نظر گرفته شده است: نقش رگولاتور یا رگولاسیون^{۷۳} که در زبان فارسی «تنظیم گری» ترجمه شده است.

رگولاسیون که از علم فیزیک و مکانیک وارد علوم انسانی شده به معنای ایجاد تعادل است.^{۷۴} حال که دیگر در صحنه اقتصادی بازیگر نیست، دولت رگولاتور نقش نظارت و داوری را در این عرصه ایفا می کند. در حالی که خارج از بازی اقتصادی قرار دارد برای فعالیت اپراتورها چارچوب در نظر گرفته هماهنگی های لازم را در این حوزه انجام می دهد.^{۷۵} حداقل چهار نقش برای دولت رگولاتور در نظر گرفته شده است: چارچوب گذاری، نظارت، اعطا امتیاز، حل اختلافات.^{۷۶} اما از آن جایی که دولت به تنهایی قادر نیست رگولاتوری همه عرصه های اقتصادی و اجتماعی را در دست بگیرد، این نقش را به نهادهای دولتی مستقل می سپارد نهادهایی که تحت عناوین مختلف شناخته شده اند.

7 - L'état Régulateur. 1

7 - Chevallier (J.), L'état PostModerne, Paris, Lgdj, 4eme ed, 2014.

7 - France, Conseil D'état, 203nov. 2017, Colloque sur la Régulation.

7 - Chevallier (J.), "L'état Régulateur", Rfap, n111, 2004, pp473-482.

7 - Chevallier (J.), Ibid. 5

7 - Independent Regulatory Agencies (USA), Quasi Autonomous Non- Governmental Organizations (GB), Boards (Canada), Autorites Administrative Independents (France).

ب- دولت رگولاتور و دیجیتال

و اما در عرصه دیجیتال با توجه به فعالیت ها، شاخه ها و چالش های متفاوت آن، نهادهای رگولاتوری مستقل و متخصص تأسیس، هر یک به تنظیم گری در یک حوزه خاص می پردازد. در کشورهای اروپایی از جمله در هر یک از زمینه های حائز اهمیت همچون حمایت از داده ها، ارتباطات اکترونیک، رادیو و تلویزیون، اداره فرکانس ها و غیره... یک نهاد مستقل ایجاد، رگولاتوری آن را انجام می دهد.^{۷۷}

اینها در دل دولت به صورت نهادهای دارای استقلال به لحاظ ترکیب، ارگانیک، بودجه و عملکرد و غیره... وابسته به هیچ نهاد و گروهی نبوده از آزادی عمل زیاد برخوردار، در حین حالی که ملزم هستند در مقابل مردم پاسخگو و شفاف عمل کنند. اضافه می شود افراد می توانند شکایت خود را از اعمال نهادهای یاد شده را به دادگاه ببرند.

در چارچوب اختیارات گسترده ای که قانونگذار به آنها محول کرده، با بکار بستن حقوق سخت و ابزار حقوق نرم، سعی بر ایجاد تعادل میان منافع اپراتورها و یا شبکه های خصوصی از یک طرف، منافع و حقوق شهروندان از طرف دیگر دارند.

هدف این است جلوی نوآوری های بخش خصوصی گرفته نشود و حتی تشویق شود البته تا آن جایی که به حقوق مردم لطمه وارد نیاید.^{۷۸}

پ- خطاب اسناد و مصوبات ترجیحاً به دولت رگولاتور

در این تحقیق میان آن دسته از دولت هایی که قواعد بازی جهانی شدن را پذیرفته و آن دسته که هنوز به آن تن نداده اند، تفکیک ایجاد شده است.

دولت رگولاتور قواعد یاد شده را نهادینه در سطح گسترده به خصوصی سازی ها مبادرت کرده، در حالی که دولت هایی که زیر بار الزامات پدیده جهانی شدن نرفته اند بیشتر انحصاری برخورد کرده جایگاه مهمی برای بخش خصوصی قائل نیستند.

۷۷ - در کشور فرانسه رجوع شود به ترتیب به Anfr, Csa, Arcep, Cnil.

۷۸ - اطلاعات فوق حاصل سال ها تحقیق و تدریس در رشته هایی نظیر حقوق اساسی، تحولات حقوق عمومی، حقوق تطبیقی ارتباطات، حقوق ارتباطات سمعی و بصری، حقوق منطقه ای و بین المللی ارتباطات، حقوق بشر و غیره ... است.

در هر دو مورد افراط و تفریط می تواند انجام بگیرد. دولت رگولاتور که منافع بخش خصوصی را بر منافع مردم ارجح بداند و دولت انحصاری که بیشتر منافع خود را مورد نظر قرار داده تا منافع عمومی را.

و اما اگر چه خطاب مصوبات، توصیه ها و رهنمودهای مجامع بین المللی^{۷۹} و منطقه ای^{۸۰} در راستای بهره برداری هر چه بیشتر از تکنولوژی های نوین به نفع شهروندان و همینطور مقابله با سو استفاده های احتمالی از آنها، متوجه همه دولت ها است. به نظر می رسد اساساً دولت هایی را مورد نظر قرار گرفته اند که به منظومه جهانی شدن راه یافته معتقد بر مجموعه اصول و ارزش هایی نظیر آزادی رقابت، قواعد بازار، خصوصی سازی، دموکراسی، دولت قانونمند، حقوق بشر، حکومت مطلوب و غیره... هستند.

به طور نمونه اصرار مصوبات و اسناد یاد شده بر ضرورت به کارگیری بخش خصوصی توسط دولت ها از جمله جهت فراهم آوردن زیر ساخت ها و البته در مقابل لزوم اعمال نظارت دولتی بر عملکرد همین بخش و یا تأکید بر ضرورت تأسیس رگولاتورهای مستقل و متخصص و تحقق استقلال واقعی این ها و غیره... از جمله مواردی هستند که مؤید ادعای فوق هستند.

ت- اروپا و رگولاسیون دو بُعدی

دولت رگولاتور در اروپا نقش خاص ایفا می کند. همزمان دو هدف به ظاهر متناقض را پیش می برد، بازار محوری از یک طرف، حمایت از حقوق و منافع شهروندان و ارائه خدمات عمومی از طرف دیگر.^{۸۱}

در را برای بخش خصوصی باز گذاشته، در عین حالی که حقوق شهروندان را در اولویت قرار می دهد. اما نقش فعال رگولاتوری را به نهادهای مستقل واگذار کرده به نوعی که نه دولت نه بخش خصوصی هیچ یک نتواند قاعدتاً از جمله در عرصه دیجیتال به ضرر حقوق و منافع مردم عمل کند.

۷۹ - همانند اجلاس جهانی سران، فورم جهانی برای راهبری اینترنت، اتحادیه ارتباطات دور، یونسکو و غیره ...

۸۰ - نظیر سازمان هایی همچون شورای اروپا، اتحادیه اروپا و غیره

8 - Frison- Roche (M.A) , "Le Droit de la Regulation" Le Dalloz, n7, 2001, pp610-616.

دولت به تعهدات حقوق بشری و الزامات خدمت عمومی در عرصه دیجیتال پایبند بوده و در این راستا حتی از بخش خصوصی نیز کمک می‌گیرد. اما آن‌جا که بخش خصوصی پاسخگو نبوده و ضعیف عمل کند، خود به اجرای تعهداتش الزام داشته باید در صدد جبران آن ضعف برآید.

رگولاسیون اروپایی از جمله در عرصه دیجیتال، دو بُعدی بوده و همین ویژگی است که آن را از رگولاسیون آنگلو ساکسون متمایز می‌کند.^{۸۲} حتی می‌توان گفت بُعد خدمت عمومی و حقوق بشری آن، گاه پررنگ‌تر از بُعد بازار محوری آن است.

کافی است به تصمیمات نهادهای رگولاتور در کشور فرانسه از جمله شورای عالی سمعی و بصری، کمیسیون ملی انفورماتیک و آزادی‌ها و یا نهاد رگولاتوری ارتباطات الکترونیکی و پست رجوع شود، نهادهایی که به صورت روزمره و مستمر در پی ایجاد تعادل میان منافع گوناگون و به خصوص منافع بخش خصوصی از یک سو منافع مردم از سوی دیگر هستند.

ث- وظایف عدیده دولت رگولاتور در عرصه دیجیتال

با رجوع به اسناد، مصوبات و گزارش‌های متعدد در سطوح داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی،^{۸۳} می‌توان به حجم و وسعت وظایف دولت‌ها در عرصه دیجیتال پی برد.

دولت به عنوان اولین و مهم‌ترین «نهاد مسئول»^{۸۴} ملزم شده جهت تحقق امور مربوط به اداره فضای دیجیتال اقدامات مقتضی انجام دهد. «بوم انسانی و مطالعات فرهنگی»

A- وظایف به موجب مفاهیم خدمت عمومی و حقوق بشری

نقش و مسئولیت دولت‌ها را می‌توان به دو دسته زیر تفکیک کرد:

8 - Dellis (G.), Régulation et Droit Public Continental, Essai D'une Approche Synthétique, rdp n4, 2010.

۸۳ - از جمله رجوع شود به قانون «جمهوری دیجیتال» فرانسه مصوب ۲۰۱۶، مصوبات و همایش‌های شورای اروپا، اتحادیه اروپا، کارهای یونسکو، گزارش‌های گزارشگر ویژه آزادی بیان، اجلاس جهانی سران در مورد جامعه اطلاعاتی و غیره ...

84 - (Recommandation 2016 Conseil de L'Europe, Liberté D'internet), "L'état en Tant Que Première Entité Responsable" - 8

- **به صورت کلی:** ایجاد فضای مطلوب برای آزادی اینترنت، فراهم آوردن شرایط حقوقی، اقتصادی و سیاسی ضروری برای این منظور،^{۸۵} اتخاذ تمام اقدامات ضروری جهت ارتقا ارزش خدمت عمومی اینترنت،^{۸۶} ارتقای حقوق بشر، دموکراسی و قانونمداری در فضای سایبر،^{۸۷} ارزیابی مستمر وضعیت آزادی یاد شده، ضرورت حمایت و ارتقا جریان آزاد جهانی و فرامرزی اطلاعات بر روی اینترنت،^{۸۸} تضمین جهانشمولی، تمامیت و باز بودن اینترنت،^{۸۹} ارتقا دموکراسی بر خط، تضمین امنیت بر خط برای همگان، احترام حمایت و ارتقا حقوق بنیادی همگان،^{۹۰} مبادرت به آموزش شهروندی دیجیتالی،^{۹۱} در دسترس قرار گذاشتن اینترنت در اماکن عمومی، به کارگیری از تکنولوژی دیجیتال جهت بهبود عملکرد دولت، عملکرد خدمات عمومی، تشویق مردم به استفاده از تکنولوژی ها، مبادرت به باز کردن داده های دولتی و در دسترس قرار دادن آنها،^{۹۲} استفاده از ابزار جدید جهت بهبود کیفیت سلامت، محیط زیست، آموزش، تقویت تجارت الکترونیکی و در نهایت کمک به ارتقا اقتصاد داخلی و غیره....

به صورت جزئی تر: ضرورت تأمین حق دسترسی افراد به خدمات اینترنتی به صورت ارزان، امن، معتبر مستمر، بدون تبعیض و با توجه خاص به دسترسی افراد کم بضاعت و یا آسیب پذیر، تضمین این حق بدون مانع، ممنوعیت هر گونه اقدام جهت قطع، فیلترینگ و سانسور اینترنت چه توسط دولت چه توسط بخش خصوصی، مگر به حکم قانون بوده، با هدف مشروع، ضروری و متناسب با هدف عنوان شده.

۸۵ - مصوبه یاد شده شورای اروپا ۲۰۱۶.

۸۶ - مصوبه یاد شده شورای اروپا ۲۰۰۷.

۸۷ - استراتژی شورای اروپا برای راهبری اینترنت ۲۰۱۹-۲۰۱۶.

۸۸ - توصیه نامه شورای اروپا ۲۰۱۵.

۸۹ - توصیه نامه شورای اروپا ۲۰۱۱.

۹۰ - استراتژی یاد شده شورای اروپا.

۹۱ - استراتژی یاد شده شورای اروپا.

۹۲ - رجوع شود به تجربه کشور فرانسه به دنبال تصویب قانون جمهوری دیجیتال در سال ۲۰۱۶.

علاوه بر این اعمال هر نوع محدودیت باید به موجب رأی قبلی دادگاه و یا با تصمیم گیری یک مقام مسئول اداری مستقل باشد.^{۹۳} همچنین این حق برای کاربران اینترنتی شناخته شده شکایت خود را از اقدامات محدود کننده مقابل دادگاه ببرند.^{۹۴}

در راستای شفافیت هر چه بیشتر، دولت ها موظف شده اند اطلاعات کامل در مورد محتوا یا سایت محدود شده، دلایل آن اقدام به همراه رأی دادگاه و یا تصمیم مقام اداری در این خصوص و نیز امکان حق شکایت برای شهروندان را علنی کنند.

از جمله دیگر وظایف دولت ها تضمین آزادی بیان در فضای سایبر،^{۹۵} آزادی رسانه ها در این فضا،^{۹۶} تکثیر رسانه ای،^{۹۷} آزادی گردهمایی های مسالمت آمیز، حمایت از زندگی خصوصی و حق بر حمایت ازداده های شخصی شهروندان، تضمین حق ناشناس ماندن برای کاربران اینترنتی^{۹۸} طوری بود ارتباطات خصوصی آنها^{۹۹} و غیره... را می توان برشمرد.

اعمال محدودیت برای حقوق یاد شده تنها به موجب قانون (قانون شفاف، دقیق و...)، با هدف مشروع، در شرایط ضروری که راه دیگری جز این باقی نمانده باشد، با رعایت اصل تناسب (میان اقدام محدود کننده و هدف مشروع عنوان شده) انجام پذیر است.^{۱۰۰}

در مورد اقدامات نظارتی در فضای سایبر توسط مقامات دولتی و از جمله مقامات امنیتی، شرایط و کنترل سخت پیش بینی شده اند.^{۱۰۱}

۹۳ - توصیه نامه شورای اروپا در مورد آزادی اینترنت مصوب ۲۰۱۶.

۹۴ - همان.

۹۵ - شامل آزادی عقیده، انتشار و دریافت اطلاعات.

۹۶ - از عناصر آزادی رسانه ها در فضای سایبر : تضمین استقلال تحریریه ای آنها در قانون پیش بینی گردد، هیچ گونه فشاری بر آنها اعمال نگردد، نیازی به کسب مجوز از دولت نبوده و تنها به یک اعلامنامه بسنده شود، روزنامه نگاران مورد آزار و اذیت دولت قرار نگیرند، خودسانسوری را پیشه نکنند، منابع روزنامه نگاران و دیگر دست اندرکاران رسانه ای توسط قانون مورد حمایت و در عمل مورد احترام قرار گیرد، سایت های اینترنتی رسانه ها و بازیگران رسانه های جدید مورد حمله های سایبری قرار نگیرد، هر نوع خشونت و تهدید علیه روزنامه نگاران و بازیگران نوظهور مورد پی گیری های ضروری قرار بگیرد به نوعی که فضای نبود تنبیه و مجازات برای خاطیان حکمفرما نشود. (توصیه نامه ۲۰۱۶ در مورد آزادی اینترنت).

۹۷ - معتمدنژاد رؤیا (تهران ۱۳۹۷)، «ضرورت تضمین تکثیر رسانه ای در عصر دیجیتال»، فصلنامه علوم خبری.

9 - Le Droit A L'anonymat. 8

9 - La Confidentialité des Communications Privées.

۱۰۰ - توصیه نامه ۲۰۱۶.

۱۰۱ - توصیه نامه ۲۰۱۶.

در مورد حق رجوع به دادگاه و یا هر نهاد اداری مستقل دیگری و امکان شکایت به آن‌ها توسط کاربران، از جمله در صورتی که حقوقشان در اینترنت نقض شده باشد، دولت‌ها ملزم شده‌اند تمام موانع را از میان برداشته اقدامات مقتضی در این زمینه انجام دهند.^{۱۰۲}

در زمینه مبارزه با موارد سوء استفاده در فضای سایبر نظیر افراط‌گرایی خشونت‌آفرین، تروریسم، آزار و اذیت کاربران، موارد سوء استفاده از کودکان، فروش اعضای بدن، فروش انسان‌ها، فروش داروهای تقلبی و همچنین مواد مخدر، آزار زنان، و اصولاً جرایم سایبری، دولت‌ها ملزم شده‌اند از افراد حمایت به عمل آورند. البته چارچوب‌هایی در این زمینه در نظر گرفته شده‌اند تا دولت‌ها نتوانند به بهانه مبارزه با جرایم یاد شده از اختیاراتشان سوء استفاده کنند.

۱۰۳

B-وظایف در رابطه با بخش خصوصی

مطالبی که بالاتر در مورد نقش و جایگاه دولت در عرصه دیجیتال گفته شد به هیچ وجه به این معنی نیست که انحصار تکنولوژی‌ها و زمام امور آن‌ها در دست دارد. برعکس دولت ملزم شده شرایط را برای همکاری بخش خصوصی، جامعه مدنی، جامعه تکنسین‌ها و محافل دانشگاهی فراهم بیاورد. به طور خاص در مورد بخش خصوصی که اینجا به آن پرداخته می‌شود، بیش از پیش بر ضرورت حضور آن در فضای دیجیتال و تسهیل شرایط برای به کار گرفتن آن اصرار می‌شود.

در جای‌جای این فضا شرکت‌های بخش خصوصی ایفا نقش کرده و حتی می‌توان جایگاه قوی‌تری برای آنها در نظر گرفت.^{۱۰۴} تأکیدات انجام گرفته مانع از این نیستند که بتوان چارچوب‌هایی را شامل فعالیت‌های بخش مذکور کرد. بنابراین روند به این ترتیب است از یک

۱۰۲ - توصیه نامه ۲۰۱۶.

۱۰۳ - توصیه نامه ۲۰۱۶.

۱۰۴ - رجوع شود از جمله به تلاش‌های ITU در این زمینه. از جمله در اردیبهشت ماه سال ۲۰۱۶، طی مراسم بزرگداشت روز جهانی ارتباطات دور و جامعه اطلاعاتی که به موضوع «درمشارکت اجتماعی در حوزه تکنولوژی‌های نوین اطلاعات و ارتباطات در خدمت پیشرفت اجتماعی» اختصاص یافته بود، بر نقش جوانان و شرکت‌های خصوصی جهت پیشبرد اهداف توسعه پایدار تأکید شد.

سو بر حضور فعال شرکت های یاد شده خاطر نشان و از سوی دیگر نیاز به قانونمند کردن عملکرد آنها بیشتر از گذشته احساس می شود.

اما با توجه به این که شرکت های یاد شده نقش های متفاوت ایفا می کنند، چارچوب های متفاوت نیز برای ایشان مورد نظر قرار گرفته است. با این وجود جامعه بین المللی تلاش کرده این ها را به صورت مشترک تابع حداقل قواعد حقوق بشری بکند.^{۱۰۵}

از سوی دیگر طی سال های اخیر توجه ها به نقش و جایگاه «واسطه های اینترنتی» معطوف، سعی شده از یک سو بر اهمیت این ها در اکوسیستم دیجیتال به عنوان واسطه در امر اطلاع رسانی و نیز «تسهیل کننده» حقوق و آزادی هایی نظیر آزادی بیان، آزادی گردهمایی، حق بر آموزش، دسترسی به دانش و فرهنگ، مشارکت در مباحث عمومی و سیاسی و غیره... و از سوی دیگر بر وظایف و مسئولیت هایشان تأکید شود.^{۱۰۶}

واسطه های اینترنتی^۷ همچون موتورهای جست و جو و یا شبکه های اجتماعی یا همان پلتفرم ها نقش واسطه گری در فضای دیجیتال ایفا، شرایط را فراهم می کنند تا افراد بتوانند محتوا، خدمات، کالا و غیره ارائه دهند و در مقابل دسترسی به این ها را برای دیگران میسر می سازند. در عین حالی که کوشش شده آزادی عمل این ها حفظ شود، چارچوب هایی نیز برایشان در نظر گرفته شده است.^{۱۰۸}

در مورد رابطه دولت ها با واسطه ها چالش ها متعددند. در سال های اخیر موارد زیاد بوده اند دولت هایی که در پی اعمال فشار بر اینها بوده از این طریق خواسته اند مانع جریان آزاد اطلاعات و ارتباطات شوند.^{۱۰۹} پدیده ای که موجبات خود سانسوری واسطه ها را به دنبال می آورد.

و اما در مورد وظایف و مسئولیت دولت ها در راستای تضمین حقوق و آزادی های مردم علاوه بر این که باید از چنین اعمال فشارهایی ممانعت کرده، ملزم هستند به وسیله ابزار گوناگون

۱۰۵ - اصول راهبردی شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد در مورد «شرکت ها و حقوق بشر» مصوب ۱۷ ژوئن ۲۰۱۱.
 ۱۰۶ - کنفرانس برگزار شده در کشور اتریش، وین ۱۳ اکتبر ۲۰۱۷ به کوشش سازمان امنیت و همکاری اروپا و همچنین شورای اروپا تحت عنوان «نقش و مسئولیت های واسطه ها در اینترنت»

۱۰۷ Les Intermédiaires D'internet, Internet intermediary.

۱۰۸ - توصیه نامه کمیته وزرا شورای اروپا در مورد نقش و مسئولیت های واسطه های اینترنتی، ۲۰۱۸.
 ۱۰۹ - رجوع شود از جمله به گزارش های گزارشگر ویژه آزادی بیان، گزارش در چارچوب شورای حقوق بشر سازمان ملل (۱۸ ژوئن تا ۶ ژوئیه ۲۰۱۸).

شرایط را برای تشویق هر چه بیشتر بخش خصوصی به رعایت حقوق شهروندان، جذب همکاری آن در مواردی که نیاز به حذف محتواهای غیرقانونی و یا ضرورت ردیابی مجرمان سایبری وجود دارد، ترغیب آنها به مبادرت به خود تنظیم‌گری^{۱۱۰} و غیره... فراهم بیاورند^{۱۱۱}.

از طرفی دیگر اُپراتورهای ارتباطات الکترونیکی که دسترسی افراد به اینترنت را میسر می‌سازند و اکثراً از بخش خصوصی هستند، سال‌هاست ملزم شده‌اند اصل بی‌طرفی اینترنت^{۱۱۲} را رعایت، در دسترس قرار دادن آن تبعیض‌قائل نشده‌همگان قادر باشند به صورت برابر^{۱۱۳} از این دسترسی برخوردار شوند.^{۱۱۴} منطقه اروپا بیشترین تلاش را در راستای نظم بخشیدن به عملکرد بخش خصوصی به خرج داده است.

ضرورت احترام به حقوق و آزادی شهروندان، حمایت از داده‌های شخصی آنها و به طور خاص تبعیت از اصل بی‌طرفی اینترنت توسط اُپراتورها،^{۱۱۵} رعایت اصولی نظیر شفافیت، وفاداری و شرافت توسط واسطه‌های یاد شده، تن دادن به پاک کردن داده‌های شخصی افراد متقاضی توسط موتورهای جست‌وجو^{۱۱۶} و غیره... از جمله چارچوب‌هایی به شمار می‌روند که برای فعالیت شرکت‌های بخش خصوصی در نظر گرفته شده‌اند.

و دقیقاً در این مقطع نیز رگولاتورها هستند که وارد عمل شده نظارت‌های لازم را مستقل گونه انجام می‌دهند.

نتیجه‌گیری

۱۱۰ Autorégulation (Conseil de L'Europe Recommandation Sur la Valeur de Service Public de L'internet, 2007).

۱۱۱ "partnership With Internet Companies", Leaflets, Council of Europe.

۱۱۲ le Principe de la Neutralité du net.

۱۱۳ - جز موارد استثنایی

۱۱۴ - گرچه رئیس‌جمهور آمریکا آقای ترامپ اصل یاد شده را زیر سؤال برده، اما اروپایی‌ها کماکان سفت و سخت از آن تبعیت می‌کنند.

۱۱۵ - آیین‌نامه اتحادیه اروپا مصوب ۲۵ نوامبر ۲۰۱۵ در مورد اقدامات جهت دسترسی به اینترنت باز.

۱۱۶ - معتمدنژاد رؤیا، (تهران ۱۳۹۷)، «ترجیح آزادی بیان روزنامه نگاری و حق دسترسی مردم به آرشیوهای دیجیتالی رسانه‌ها بر حق بر فراموشی»، فصلنامه علوم خبری.

به منظور بهره بردن از پتانسیل ها و مزایای اجتماعی اقتصادی عصر دیجیتال از یک طرف مقابله و اداره ریسک ها و چالش های نوظهور از سوی دیگر، بدون شک نیاز به تقویت باز هم بیشتر همکاری های بین المللی هست. به همین منظور در سطح سازمان ملل طی تابستان ۲۰۱۸ گروه بلند مرتبه در عرصه همکاری دیجیتال توسط دبیر کل این سازمان تأسیس شد. اولویت ها و ایده های دولت ها، شرکت های بخش خصوصی، سازمان های جامعه مدنی، دانشگاهیان، محافل تکنولوژیکی و غیره در چنین گردهمایی هایی عرضه و معرفی، به بحث و تبادل نظر گذاشته می شوند. هدف، رسیدن به آینده دیجیتال امن و همه شمول استوار بر قواعد حقوق بشری است، جایی که افراد استقلال بیشتری یافته روند تحقق اهداف توسعه پایدار تسریع پیدا می کند. الایگر وقت آن رسیده اندیشه شود چگونه می توان تکنولوژی ها و «قدرت رهایی بخش» شگفت انگیز آنها را در خدمت ارزش های بنیادی بشریت قرار داد. گفته می شود هیچ دولتی به تنهایی از پس چالش های عصر جدید بر نیامده. الایاز میرم به «مذاکره جهانی» هست. ابزای چنین مذاکره ای پیش شرط این است که در داخل، دولت ها مصمم به پیمودن مسیر هموار جامعه اطلاعاتی باشند. اگر هم این طور نیست حضورشان در محافل گفتگوی بین المللی، خود می تواند کمکی باشد جهت یافتن آن مسیر مناسب. نتیجه این که برخوردار شدن از مزایای جامعه دیجیتال باز، همه شمول، توسعه مدار، انسانی و اخلاقی، عدالت محور، مبتنی بر حقوق بشر، حق مسلم شهروندان بوده تحقق بخشیدن آن وظیفه دولت هاست. این که در میان دولت ها کدامیک در ایفا چنین نقشی موفق تر می تواند عمل کند، دولت انحصار طلب، دولت رگولاتور یا دولت از هر نوع دیگری... خود جای بحث دارد. در این تحقیق بیشتر بر جایگاه دولت رگولاتور تأکید گذاشته شد چرا که برای پیشواز از تحولات پر شتاب و مستمر تکنولوژی و رویارویی با مسائل و موضوعات نوپدید، ظاهراً مجهزتر بوده عملکرد بهتری می تواند از خود نشان دهد. اما حتی از این ها جالب تر مورد کشور چین است که با سرعتی خیره کننده مسیر پیشرفت تکنولوژیکی را پیش گرفته،

۱۱۶ Groupe de Haut Niveau sur La Coopération Numérique.

۱۱۸ - سخنرانی دبیرکل سازمان ملل متحد، آنتونیو گوترس، طی گردهمایی گروه یاد شده در ژنو ۲۳ ژانویه ۲۰۱۹.
 ۱۱۹ - سخنرانی دبیرکل سازمان ملل متحد، آنتونیو گوترس، طی برگزاری سیزدهمین فروم برای راهبری اینترنت، پاریس نوامبر ۲۰۱۸.

۱۲۰ - سخنرانی دبیرکل یونسکو، خانم آزوله، سیزدهمین فروم برای راهبری اینترنت، پاریس نوامبر ۲۰۱۸.
 ۱۳۱ "Conversation Mondiale", Azoulay (A), ibid.

تخمین زده می شود تا چند سال آینده مقام اول را از جمله در زمینه هوش مصنوعی از آن خود خواهد کرد. ۴۱االت این کشور که نه تنها دغدغه حمایت از داده های شخصی شهروندانش را نداشته بلکه حتی نظارت با وسعت بی سابقه ای بر اعمال و عملکرد آنها تدارک دیده، بنا دارد در نهایت از حجم عظیم و غیر قابل تصویری از داده های شخصی ۴۳ادست آمده، حداکثر بهره برداری اقتصادی را انجام داده به بیشترین سود آوری برسد. چین که به موازات، پروژه جاده ابریشم را نیز پیش می برد، بدون تردید سودای هژمونی اقتصادی و کسب رتبه اول را در میان قدرت های جهانی در سر می پروراند. ۴۴االت یاد شده که بیشتر ویژگی های دولت انحصار طلب را دارد تا دولت رگولاتور، در کنار بخش دولتی همچنان قوی در عرصه اقتصاد، موفق شده اقتصاد خود را به روی بخش خصوصی باز کرده تا اندازه ای لیبرالیسم اقتصادی را پیشه، به سیستم اقتصادی جهانی ورود پیدا کند، کما این که در سال ۲۰۰۱ به عضویت سازمان تجارت جهانی نیز در آمد. ۴۵حال باید منتظر شد و دید که از این تحول اقتصادی و تکنولوژیکی که زمزمه آن می رود، چه عاید شهروندان چینی خواهد شد؟ در حال حاضر که به نظر نمی رسد از اصول بنیادی همچون آزادی اینترنت، جریان آزاد اطلاعات بر روی اینترنت، حمایت از داده های شخصی و غیره... برخوردار شده باشند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱۴۷Jacquet (D.), De Sarthe (H.), Pourquoi Votre Prochain Patron Sera Chinois, Peut-on Renverser La Vapeur Avant Qu'il ne Soit..., ed Eyrolles Paris, 7 fév. 2019.

۱۲۳ - همان Big Data

۱۲۴kman(a.), La Chine Dans Le Monde, Cnrs, Paris, Fév. 2018, 270 pp.

۱۲۵ - گفته می شود این کشور مدل «اقتصاد سوسیالیستی بازار» را توسعه داده است.

منابع فارسی:

- معتمدنژاد کاظم، (۱۳۸۷)، تکنولوژی های نوین ارتباطی، جلد یکم، از تلگراف و تلفن تا بی سیم و رادیو، تهران: مرکز پژوهش های ارتباطات.
- معتمدنژاد کاظم، (۱۳۸۸)، اجلاس جهانی سران درباره جامعه اطلاعاتی: ژنو ۲۰۰۳ - تونس ۲۰۰۵، جلد یکم، تهران: مرکز پژوهش های ارتباطات.
- معتمدنژاد رؤیا، (۱۳۹۰) «نقش سازمان های منطقه ای و بین المللی در پیشبرد جهانی حقوق ارتباطات: بررسی تجربیات شورای اروپا»، مجله حقوق و سیاست، تهران.
- معتمدنژاد رؤیا، (تهران ۱۳۹۵)، «حقوق جهانی ارتباطات، از حقوق رسانه های سنتی تا حقوق تکنولوژی های نوین اطلاعات و ارتباطات»، انتشارات دفتر مطالعات و توسعه رسانه ها.
- معتمدنژاد رؤیا، (تهران ۱۳۹۵)، «حقوق جهانی ارتباطات و دغدغه بشری»، مجموعه مقالات نخستین همایش سراسری حقوق ارتباطات و رسانه ها در ایران، دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.
- معتمدنژاد رؤیا، (تهران ۱۳۹۶)، «قانونگذاری در عرصه دیجیتال و برنامه توسعه پایدار (با تأکید بر «جمهوری دیجیتال»»، فصلنامه ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات.
- معتمدنژاد رؤیا، (تهران ۱۳۹۷)، «ترجیح آزادی بیان روزنامه نگاری و حق دسترسی مردم به آرشیوهای دیجیتالی رسانه ها بر حق فراموشی»، فصلنامه علوم خبری.
- معتمدنژاد رؤیا، (تهران ۱۳۹۷)، «نقش مطبوعات آزاد در تقویت قانونمداری: از قضیه بنالا تا اعلامیه آکرا یونسکو»، فصلنامه علوم خبری.
- معتمدنژاد رؤیا (تهران ۱۳۹۷)، «ضرورت تضمین تکثر رسانه ای در عصر دیجیتال»، فصلنامه علوم خبری.

لاتین:

- Chevallier (J.), L'etat Post Moderne, Paris, Lgdj, 4eme ed, 2014.
- Chevallier (J.), (2004) "L'etat Regulateur", Rfap, No 111.
- Dellis (G.), (2010) "Regulation et Droit Public Continental, Essai D'une Approche Synthetique", rdp No 4.

- Conseil D'état, 20 nov 2017, Colloque sur la Regulation.
- Morin- Desailly (C.) , Senat, France, Rapport D'information N607 (2017-2018), " Prendre en Main Notre Destin Numerique : L'urgence De La Formation".
- Sauve (J-M), "La Liberte D'expression A L'age d'internet" , Discours, Colloque , Conseil de L'europe, chypre 28 Avril 2017.
- Sauve (J-M), " La France Dans La Transformation Numerique : Quelle Protection des Droits Fondamentaux? " France , Conseil D'état,2015 Colloque.
- Oberdorff (H.), "L'espace Numerique et la Protection des Donnees Personnelles au Regard des Droits Fondamentaux" , Rdp , 01, 01, 2016.
- Frison- Roche (M.A) , "Le Droit de la Regulation" Le Dalloz, 2001, n7.
- Chateaubriand, Memoires d'outre-Tombe, Legrand, Troussel et Pomey, France.
- Ekman(a.), La Chine Dans Le Monde, Cnrs, Paris, Fev 2018.
- Jacquet (D.), De Sarthe (H.), Pourquoi Votre Prochain Patron Sera Chinois, Peut on Renverser La Vapeur Avant Qu'il ne Soit..., ed Eyrolles Paris, 7 fev 2019.
- IGF 2018 Address to The internet Governance Forum by Un Sg Antonio Guterres, Paris, Unesco.
- Discours de la Directrice Generale de L'unesco, Audrey Azoulay, Paris, 12 nov 2018, Unesco. FGI 2018.

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی